

Kiezen voor landbouw.

Een visie op de toekomst van de Nederlandse agrarische sector.

Reactie vanuit Werkgroep Landbouw & Armoede (WLA) en Platform Aarde Boer Consument (ABC).

De visie op landbouw staat in het teken van het huidige overheids- en kabinetsbeleid, waarbij verantwoordelijkheden steeds meer worden neergelegd bij de burger, in dit geval bij boer en tuinder.

De Nota van minister Veerman ‘Kiezen voor Landbouw’ kiest voor een bepaald toekomstscenario, maar maakt wel melding van andere toekomstscenario’s.

Er wordt een scenario geschetst met als sleutelbegrippen: mondiale solidariteit met (her)verdeling, een ander scenario heeft als kernwoorden de zorgzame regio met agrarische zelfvoorziening, weer een ander getypeerd als de mondiale markt, vrijhandel met high technology en tenslotte het perspectief van de veilige regio met als achtergrond: botsende beschavingen.

Het dominante model, waarvoor ook deze minister kiest, is dat van globalisering van de vrije markt en efficiency in de agrarische bedrijfsvoering.

Het is een harde en zakelijke visie gericht op de agrarische ondernemer en de agro-industrie. Het gaat voorbij aan de huidige situatie en leefwijze van boerengezinnen, die de landbouw en het platteland hebben opgebouwd tot wat het nu is. Het rapport gaat over ‘toekomstkansen’ niet over ‘bedreigingen en sociale duurzaamheid.’

In dit Kabinet waar waarden en normen hoog in het vaandel staan, is in deze visie weinig terug te vinden over waarden als gerechtigheid en solidariteit t.a.v. de boerengezinnen om wiens toekomst het gaat.

Het is gericht op hen die werken in de sector, waarbij opgemerkt moet worden, dat het mogelijk is dat je vandaag nog een blijver bent en werk hebt in de landbouw, maar morgen door het huidige landbouwbeleid bij de wijkers kunt horen (ook bij grootschaligheid).

De minister geeft aan vooraf gesprekken gevoerd te hebben met allerlei personen en organisaties, maar heeft de schriftelijke visie van WLA op de Lage- inkomensproblematiek niet mee willen nemen (1). Ook andere inzichten van betrokken organisaties in WLA en ABC zijn niet terug te vinden.

In de visie is geen oog voor: boeren op menselijke maat, behoud van inkomen op gezinsbedrijven en verbetering van economisch-sociaal perspectief.

Wel gaat het over ‘ontwikkelingen’ in de agrarische sector , maar hoe gaan we die te lijf? Alleen faciliteren en ‘zorgen dat’ zoals de visie aangeeft, is te weinig. Hoe kunnen we ontwikkelingen tegengaan die leiden tot een saneringsgolf van 3% per jaar, alsof het een economische wetmatigheid is dat er nog maar 60.000 bedrijven over zijn in 2015.

Er is weinig aandacht voor sociale gevolgen, wat gebeurt er met bedrijfsbeëindigers die hun bedrijf, werk, inkomen en erf verliezen? Is er in onze maatschappij wel werk voor hen? Hoe vergaat het hun bij de afbouw van hun bedrijf? Hoe is de positie van de vrouwen ? Is het niet beter kleine gezinsbedrijven in stand te houden en het geld voor plattelandsontwikkeling bij voorkeur naar deze bedrijven te laten vloeien en perspectief te bieden?

Ondernemers bijstaan in de keuze is wel erg minimaal, terwijl boeren voor advisering zeer hoge adviseringskosten moeten betalen en de advisering erg gestuurd is richting schaalvergroting of bedrijfsbeëindiging .

Er wordt voorbij gegaan aan gevolgen van ontwikkelingen die leiden tot lage inkomens onder het bestaansminimum, verarming en verrijking, en de gevolgen dat er steeds meer boeren

landloos worden (gedwongen verkoop, bedrijfsbeëindiging, koop van grond door verzekeringsmaatschappijen en nieuwe rijken in onze maatschappij, terwijl de pachtwet door overheid wordt veranderd en geliberaliseerd, welke gevolgen heeft dit?

De schaalvergroting zal steeds ten koste gaan van de kleine en midden bedrijven, de overproductie gaat op dezelfde voet door, waardoor concurrentie en export en meer kans op lage prijzen. De overheid verlaagt de prijzen (Brussel), terwijl iedereen weet dat een boer voor 10 eurocent per kg. geen graan kan verbouwen.

De visie gaat voorbij aan de gevolgen van schaalvergroting van bedrijven, deze kunnen steeds kwetsbaarder worden, dragen meer risico's door monoculturen/specialisatie, ingewikkelde bedrijfsvormen (BV's en Holdings) en kwetsbaarheid bij inhuren van medewerkers (lage lonen en tijdelijk werk), maar ook kwetsbaarheid door prijscontracten door grootwinkelbedrijven en handel.

De visie heeft zogezegd rekening gehouden met LEI-onderzoeken, maar niet met bv. LEI-onderzoek⁽²⁾ over de lage-inkomensproblematiek. Op blz. 5 gaat het rapport in op dat de agrarische sector steeds meer een economische inbedding krijgt en dat de "culturele eigenheid" verdwijnt. In het "grote economisch denken" gaat de minister voorbij aan het feit dat het juist de gezinsbedrijven (meer dan 95%) die het platteland onderhouden en het platteland de eigen culturele identiteit geeft. Waar we anders zo zuinig zijn op onze cultuur en monumenten, lijkt het erfgoed hier verkwaanseld te worden! En er is een tegenspraak in de visie op blz. 7, waar vervolgens wel weer gesproken wordt over behoud van goed "naberschap" van de boer met de rest van de samenleving. (natuur, streektaal, agr. markten oude gebruiken etc).

Het beleid stuurt de ondernemers richting 'de zgn. vrije markt', waarbij de wet- en regelgeving hoge eisen en kosten met zich meebrengt voor de boer, die hij/zij nergens kan terug halen.

Sociale duurzaamheid zoals genoemd, is meer dan respectvolle relaties en respectvolle omgang met dieren en acceptatie van maatschappelijk handelen. Dit verdient verdieping en bezinning⁽³⁾.

Hoofdstuk 1.

Het Nederlandse Agrocluster levert welvaart en welzijn(blz 11). Nederland hoort bij de rijkere landen. Nederland is het 3^e exportland ter wereld van landbouwproducten en deze zorgen voor miljarden euro's overschot op de nationale handelsbalans. De economische situatie van Nederland blijft constant dankzij deze export. Toch is het niet mogelijk om bij deze Nederlandse zelfvoorziening van voedsel en export de eigen boerenbevolking toekomstperspectief te bieden en voldoende inkomen, zodat de familiale (gezins)landbouw kan blijven bestaan. In een goede agrarische economie dienen de baten gebruikt te worden voor het voortbestaan van de agrarische sector zelf en niet als wisselgeld voor wereldhandel van industrie etc.

Emotie en beleving (blz.13) spelen een rol bij consumptie en productie van voedsel (blz.12). Waarom grootschaligheid en rationalisatie promoten, alsof dit een wetmatigheid is? Waarom in een klein land als Nederland in de visie geen offensief tegen het ontstaan van agro-parken, die ten koste gaan van gezinsbedrijven en leefbaar platteland en regionale productie en consumptie.

Het agrocluster kenmerkt zich door een netwerk van grootschalige en efficiënte toeleverende en verwerkende bedrijven(blz.14). Vergeten wordt dat de invloed en macht van de boer en tuinder als basisproducent in de keten steeds minder dreigt te worden, de kosten van kwaliteit, milieu etc. bij de boer zijn komen te liggen, niet doorberekend kunnen worden in de kostprijs en grootschalige aanvoer en afname wordt beloond door coöperaties door kortingen op veevoer of meerprijs voor bv. melk. Er zijn melkfabrieken die de melk niet meer ophalen bij kleinere melkveebedrijven. De coöperatieve veilingen door boer en tuinder opgericht zijn uit

boerenhanden genomen, en de boer is afhankelijk geworden van een globale, geliberaliseerde markt, met de vraag waar ons boerengeld is gebleven die in de veiling, mestverwerking, onderzoek etc is gestoken. Het voorwaardenscheppend beleid van het Ministerie van LNV zou zich hierop dienen te richten.

Bij de zwakke punten wordt als handicap genoemd: relatieve schaarste aan grond en arbeid (blz.15)

Het gebruik van grond en arbeid zou beter ingezet kunnen worden. Soja en ander veevoer uit het buitenland zouden vervangen kunnen worden door eigen teelt van eiwit-en oliehoudende gewassen in veevoer e.a. De mineralendruk op de grond wordt dan verminderd (mestbeleid), graan voor mest en mest voor graan! Er is meer dan voldoende grond, er staan veel boerderijen en grond te koop, er is gras en voer genoeg in eigen land(Friesland overschot) en er zijn mensen genoeg om de arbeid te verrichten. Maar het zou beter zijn beleid te voeren gericht op arbeidspools van mensen met goede arbeidsuren, loon en verdeling van werk over het hele jaar.

Verlies van marktaandeel en minder groei(blz. 15) ziet LNV als een stagnatie. Ons inziens kan een productie-stabiliteit of productiebeheersing (gestuurd door de overheid) een verbetering inhouden t.a.v. de prijsontwikkeling voor de boer en tuinder en vermindering van exportrestituties bij afzet op de wereldmarkt.

Hoofdstuk 2

De visie van LNV gaat als vanzelfsprekend mee in de WTO-afspraken, over verdere vrijmaking van de wereldhandel van diensten en goederen.(blz. 21). Gevolgen zijn prijsverlaging, overgang naar toeslagen per bedrijf en verdere afbouw van subsidies De gedachte dat de agrarische sector een bijzondere structuur heeft, en niet net als andere sectoren voor zichzelf kan zorgen, is door LNV vergeten. Omdat in de landbouw op duizenden kleine en middelgrote gezinsbedrijven boerengezinnen hard werken, daar liggen de grenzen van overschotten en tekorten soms dicht bij elkaar. Goed weer en klimaat kunnen soms tot enorme oogsten leiden, waardoor de prijzen dalen. Vandaar dat toeslagen en subsidies heel reëel zijn in de agrarische sector en dienen als bescherming, net als een werkeloosheidsuitkering (belastinggeld) bij ontslagen in een onderneming vanwege te hoge productie en slechte afzet.

Er zal gezocht moeten worden naar een alternatief voor de vrije markt, waardoor de marginalisering van de gezins- en boerenlandbouw door de agro-foodindustrie ophoudt.

Als in Nederland en Europa eisen worden gesteld aan maatschappelijke waarden (blz. 23) van de landbouwproductie. Dan heeft behalve de producent ook de consument verantwoordelijkheden te dragen, en dienen deze waarden, milieu – en kwaliteit en diensten aan natuur en omgeving en platteland voldoende te worden betaald aan de boer. Echter door de vrije wereldhandel kunnen allerlei mindere en goedkopere producten binnen komen in onze supermarkten, zodat zoals nu met de prijzenslag de duurdere producten worden geweerd, dit geeft al anderhalf jaar een druk op de boerenprijs.

Ontwikkelingen in de voedselketen leiden tot een kleiner aantal multinationals (blz. 25).

LNV ziet dit als een vanzelfsprekend gegeven en onderkent absoluut niet het gevaar hiervan, wanneer er slechts 10 voedingsconcerns overblijven. Dit is een onaanvaardbare ontwikkeling, waarbij de macht helemaal uit boerenhand verdwijnt en er uiteindelijk niet meer aan de hoge eisen, wet- en regelgeving van certificering kan worden voldaan, en zoals nu reeds gebeurt, dat er goede landbouwproducten steeds meer worden afgekeurd of onder de prijs moeten worden afgezet, om dumping en vernietiging te voorkomen.(dit heeft niets te maken met liberalisering, maar met knechten en wurgen van de boerenbedrijven).

Hoofdstuk 3.

In 2015 zal bij een daling van drie procent per jaar het aantal bedrijven uitkomen op minder dan 60.000, waar in 2004 nog 84.000 bedrijven zijn.

Dit gegeven wordt in het perspectief geplaatst, zonder enige aandacht voor de bedrijven die beëindigen, de positie van man en vrouw, de werkgelegenheid, de jonge generatie zonder bedrijf, het pensioen van de oudere generatie, de verschraving van het landschap, de achteruitgang van een leefbaar platteland. In de gehele visie ontbreekt een sociale paragraaf, over sociale zekerheid, werkgelegenheid, sociale begeleiding, armoede en sociale uitsluiting, waardering en respect voor hen die ons landschap hebben onderhouden en ons voedselpakket hebben gewaarborgd. Het gaat hier om 24.000 bedrijven, waarmee per bedrijf 3-4 arbeidsplaatsen zijn gemoeid, totaal gaat het om meer dan 70.000 mensen.

Vraag is :welk bedrijf in onze maatschappij komt zo weg zonder een sociaal plan of een fatsoenlijk sociale afvloeiingsregeling? Of in positieve zin mogelijk toch een toekomst bieden aan de agrarische sector met behoud van inkomen van kleine en middenbedrijven, en een tegengaan van bedrijvenparken (blz 50) en grootschalige productie en monoculturen.

Samenvatting:

- De visie ‘Kiezen voor landbouw’ staat in het teken van het huidige overheids- en kabinetsbeleid, waarbij verantwoordelijkheden steeds meer bij de burger wordt neer gelegd, in dit geval bij boer en tuinder.
- De Nota van Minister Veerman kiest voor het dominante model van toekomstscenario's, dat is kiezen voor globalisering van de vrije markt en efficiency in de agrarische bedrijfsvoering.
- Hiermee wordt er een keuze gemaakt voor de gemakkelijkste weg en gaat voorbij aan de vermelde scenario's als: ‘mondiale solidariteit met (her)verdeling’ en ‘zorgzame regio met agrarische zelfvoorziening’.
- De Nota gaat voorbij aan de huidige situatie en leefwijze van boerengezinnen, die hun inkomen verdienen in de landbouw en het platteland leefbaar houden.
- De voorstellen van de nieuwe overheidsrol van faciliteren en ‘zorgen dat’ een boer en tuinder met zijn gezin een fatsoenlijk inkomen kan verdienen, schiet in vele opzichten tekort. De verantwoordelijkheden worden teveel bij de agrarische sector gelegd en de landbouw- en voedselproductie en inrichting van het platteland aan de markt overgelaten.
- De sociaal-economische gevolgen van het in de Nota genoemde beleid zijn schrikbarend. Bij het geschetste scenario zal in 2015 bij een daling van drie procent per jaar het aantal bedrijven uitkomen op 60.000, waar in 2004 nog 84.000 bedrijven zijn.
- De vraag is waarom in deze Nota geen aandacht is voor oplossingen en tegengaan van deze te verwachten uittocht van boerenbedrijven? Wanneer worden de andere scenario's doorgerekend gericht op mogelijke positieve en alternatieve oplossingen? Waarom in de Nota geen hoofdstuk met een sociaal plan?

Werkgroep Landbouw & Armoede
Peter Osendarp
Riky Schut-Hakvoort

1. Visie en solidariteit in landbouwbeleid noodzakelijk (WLA juli 2005)

2. Landbouw Economisch Bericht 7 juli 2005 ‘ Lage –Inkomensproblematiek in de land- en tuinbouw’.

3. Dossier Armoede van AKN/EVA, hdst. Landbouw met aandacht Sociale duurzaamheid www.landbouwenarmoede.nl

Concept-brief

Lottum, november 2005

In begeleidende brief aan Minister Veerman,

De Werkgroep Landbouw & Armoede is een netwerk dat aandacht vraagt voor bestrijding van lage inkomens in de agrarische sector in Nederland. Ze richt zich op bewustwording en beïnvloeding van de overheid en politiek en werkt samen met landbouw- maatschappelijke en kerkelijke organisaties.

Het Platform Aarde Boer Consument sluit hierop aan en benadert speciaal het mondiale aspect, de gevolgen van de WTO, boeren op menselijke maat en brede duurzame ontwikkeling.

We hebben uw Nota 'Kiezen voor landbouw' met veel aandacht gelezen. En willen onze reactie richten op algemene aspecten en voornamelijk op de eerste drie hoofdstukken.

We zijn van mening dat de overheid kan kiezen voor een ander toekomstscenario en met maatregelen de lage-inkomensproblematiek kan voorkomen en bestrijden.

Door het huidige landbouwbeleid wordt het zwaartepunt bij de eigen verantwoordelijkheid van de boer en tuinder gelegd. Dat 44% van de boerenbedrijven in ons land een inkomen uit het bedrijf heeft dat onder het bestaansminimum ligt, wijst erop dat er meer aan de hand is met onze rechtvaardige samenleving. Veel mensen in de agrarische sector verdienen een inkomen buiten het bedrijf om de gevolgen van het lage bestedingspatroon te kunnen opvangen. Dat dit bij nader inzien ten koste gaat van een goede bedrijfsvoering en een normaal sociaal leven, gaat aan de overheid voorbij.

Het gaat in de landbouw op de eerste plaats om voedselproductie en de inrichting van ons platteland, waar het voor de hand ligt dat daarbij veranderingen optreden. Maar deze kunnen we niet als een vanzelfsprekende wetmatigheid accepteren en aan de markt overlaten. Hier dient een adequaat landbouwbeleid gevoerd te worden.

Belangrijk blijft dat de overheid vasthoudt aan economische en sociale verworvenheden in de agrarische sector. De verharding en verzakelijking van de overheid zal steeds meer ongelijkheid geven in inkomenspositie van kleinere en middelgrote bedrijven t.a.v. grote bedrijven.

WLA is met vele andere organisaties van mening dat het landbouwbeleid moet veranderen gericht op solidariteit en rechtvaardigheid, daar is een zorgzaam beleid en bondgenootschap voor nodig.

Werkgroep Landbouw & Armoede
Platform Aarde Boer Consument